

TARİH VE TARİHSİCİLİK*

Richard KRONER

Çeviren: Mustafa ALİCAN**

Bu çalışmayı üç kısma ayıracağım. İlk olarak şu soruyu soracağım: Tarihsicilik nedir? Daha sonra, tarihsiciliğin iki türü arasında bir ayrım yapacağım. Son olarak da, tarih ve aktüalite arasındaki ilişki ile ilgili zor problemi aydınlatmaya çalışacağım.

I

Tarihsicilik nedir? Terim, tarihsel bakışa, mutlak olarak aşırı bir biçimde değer vermeyi imler. Bütün insan hayatının her zaman tarihsel bir ruha sahip olduğu gerçeğini vurgulayıp, bundan dolayı da tarihin, bize, insanın kaderi ile ilgili muammanın sırrını çözebilecek anahtar verebileceğini söylersek, tarihsiciliğe kurban gitmiş oluruz. Tarihsel köken, tarihsel nedenler, tarihsel etkenler ve tarihsel evrim sorunlarının, zihin felsefesinin merkezinde bulunan sorunlar olduğunu varsayarsak, eninde sonunda tarihsiciliğe gidecek olan bir tarih yöntemine önem atfetmiş oluruz. Diğer bir deyişle tarihsicilik, tarihsel bakışın aşırı gelişiminden kaynaklanan kötü bir felsefedir.

Fakat tarihin önemine gereğinden fazla değer biçmek mümkün müdür? Tarihsel nazarin ve kavrayışın sınırını aşmak imkan dahilinde midir? Bütün insan varlığının mutlak bir biçimde tarihsel olduğu doğru değil midir? İnsan varlığı ve tarih terimleri özdeş midir? İnsan hayatı daima değişen, hareket eden; geçici koşullara, modalara, ihtiyaçlara ve arzulara bağlı bir şey midir? İnsanın kendi tarihsel döneminin demir zincirinden hiçbir zaman kurtulamadığı, kaçınılmaz bir biçimde kendi çağının çocuğu olduğu, döneminin ve çağdaşı

* Richard Kroner, "History and Historicism," *Journal of Bible and Religion*, C. 14, No. 3 (Ağustos 1946), ss. 131-134.

** Arş. Gör., Ege Üniversitesi Tarih Bölümü.

olduğu toplumun düşünüş şekline uygun olmayan herhangi bir doğruya, başarıya, görüşe ve inanca ulaşamayacağı doğru değil midir?

Eğer tüm bunlar doğruysa, insanın doğasını, kaderini, değerini ve kapasitesinin sınırlarını açığa çıkarma iddiasında bulunabilecek olan şey, kaçınılmaz olarak tarih, yalnızca tarih değil midir? Bu tür bir tarihsel perspektif de, en azından insanın ne olduğu problemi ile ilgili en iyi felsefi perspektif değil midir?

Bu soruya olumlu cevap verirsek, tarihsiciliğe teslim oluruz. Bugün, tarihin neredeyse objektif ve pozitif bir bilim olarak görüldüğü, bilimin de tek yetkin ve güvenilir bilgi kaynağı olduğuna inanıldığı bir çağda, bu teslimiyet eğilimi çok güçlüdür.

Bilimsel bilgiye gereğinden fazla değer vermek, tarihsiciliğin önkoşulu ve kaynağıdır. Bilimin, ulaşabileceğimiz bütün gerçeğin tek ölçüsü, doğrunun ölçütünün yalnızca bilimsel metotlar ve ilkelerle elde edilmek zorunda olduğu ve bunun ötesinde, değerlerin her halükarda bilimsel kanıtlar tarafından desteklenmesi gerektiği şeklindeki batıl önyargıya saplanıp kaldığımız, mevcut pozitivizmin ve bilimciliğin bu iddialarını kabul ettiğimiz takdirde, geri dönülmez bir biçimde tarihsiciliğin tuzağına düşeriz.

Tarihsicilik, daha önce naturalizmin sahip olduğu konumu elde etmiştir. Hem tarihsicilik hem de naturalizmin ortak olduğu nokta, her ikisinin de gerçeğin doğal olarak bilimsel olduğu dogması üzerine kurulmuş olmalarıdır. Her ikisi de, mutlak gözlem ve bu gözlemden elde edilen mantıksal çıkarımlarla sinanmayan bilgi ve kavrayışın kaynağı konusunda kuşkucu olan bir çağın ruhunu yansıtmaktadırlar.

Şüphesiz tarihsicilik, naturalizmden daha soylu bir şeydir; en azından maddi tecelli ile entelektüel hayat ve doğal güçler ile insan ruhu arasındaki uçurumu kabul eder. Tarihsicilik, en azından insanlığın eşsiz konumunun ve özel durumunun farkındadır. Tarihsicilik, hiç olmazsa tarihin gerçeklerinin, doğal gerçeklerin sahip olmadığı ölçüde anlamlı olduğunu, bir fizikten ya da kimyadan, hatta fizyoloji ya da psikolojiden bile kesinlikle çıkarsanamayacaklarını ya da çıkarsanamamaz olduklarını, tarihin kendine özgü bir bilim olduğunu ve tarihsel bilimlerin, tarihsel gerçekler alanında bir özerkliğe ve bağımsızlığa sahip olduğunu bilir.

II

Tarihsel özerklik tarihsicilik tarafından kabul edilmesine rağmen, yine de tarihsiciliğin belli bir türü, naturalizme dönük bir bakışa sahiptir. Tarihsicilik, bir bilim olarak tarihin sınırları içinde bulunan iki unsura uygun bir biçimde,

ampirik ve spekülâtif olmak üzere, iki tür olarak görülebilir. Ampirik tarihsicilik, doğal bilimlerle boy ölçüşmesi bağlamında tarihsel bilginin kesinliğini ve objektifliğini çoğaltmaya yönelik tarihsel bilim tutkusunda ortaya çıkar; düşüncenin naturalistik eğilimi bu türde halen işlerliktedir. Spekülâtif tarihsicilik, aksine, kendisini tarihsel bilgi üzerine bir felsefe inşa etme iştiyakında bulur; bu tür, tarihin sınırları içinde var olan felsefi unsurdan doğar.

Ampirik tür, tarihi, bilgiyi fanteziden korumak amacıyla, iyi korunmuş bir veri koleksiyonuna indirger. Tarihsel temsilin, sinoptik ya da sentetik (felsefi) olduğu ölçüde sanatsal bir çehreye sahip olduğu inkâr edilemez. Yalnızca ampirik veriyi kayda geçirmekle yetinmeyen tarihçi, sunduğu tasvir üzerinde mutlak bir biçimde etkisi olan kendi bireysel değerlendirmelerinin mevcut olduğu bir bakışı göze almak zorundadır. Tarihin nesnesi doğal fenomenler değil de insan hayatı olduğu için, tarihçi, geçmiş anlatırken kendi düşünce alışkanlıklarına ve zihinsel kriterlerine başvurmayla teşvik edilmelidir.

Bu tehlikeden kaçınmak için, tabii bu eğer bir tehlike ise, ampirik tarihsici, bütün sentetik girişimlerden kaçınmak ve tamamıyla objektif ve doğru yöntemlerle elde edebileceği bu gerçeklerle olan ilişkisini sınırlandırmak isteyecektir. Bu eğilimin nihai sonucu, tarihsel bilgiyi, her tür kalıntının yarı-fotografik reproduksiyonuna indirgemek olacaktır.

Bundan dolayı bu ampirik ya da naturalistik tarihsicilik, analitik olarak da adlandırılabilir. Analitik tarihsicilik, bütün sinoptik ve canlı (graphic) temsillere, amillerin ve düşüncelerin yeniden inşasına güvenmeyerek, tarihsel bilgiyi, önceki nesillerin çizdiği sınırların içine hapseder. Geçmiş çağların ruhsal karakterini idrak edemez ya da etmez. Evrensel düşüncelerin dışında kalan kalıntıların anlamını yorumlayamaz. Sistematizasyona ve sinopsise tamamıyla karşıdır; bu bağlamda, tam anlamıyla felsefe dışıdır. Sonuç olarak, hayatın kırıntılarının kırıntılarına ulaşır. Hatta bir bütün olarak bize kalanı parçalamak ve her parçanın ve her parçacığın kesin kaynağını keşfetmek için onu paramparça yapmak gibi bir eğilime bile sahiptir.

Böylelikle, yaratıcı üretimin en büyük çalışmaları, kökenlerini ve oluşturulma biçimlerini kavrayacak bir bakış açısı ile her ayrıntılarının çok titiz bir biçimde incelenmesine katlanmak zorundaydılar. Sonuç, değerlendirilmeleri ve hatta anlaşılmaları ve yorumlanmaları açısından çok defa korkunçtu. Bütünün vizyonu imha edilmiş ve birliğin anlamı çürümüştü. Homeros, ilk kez bu tür örseleyici bir operasyona uğrayanlardan biriydi. Tarihsici tarafından büyük bir bütüncül yetenek parçalara ayrıldı. Onun destanları parçalara ayrılmış ve yalnızca diğer şiirleri birbirine bağlayan bir şey olarak görülmüştü. Goethe'nin *Faust*'u tutarlılığını yitirdi. Farklı ruh hallerinde yazılan ve iç tutarlılığı olmayan bir fragmanlar kümesi olarak görüldü. *Salt Aklın Eleştirisi*,

ampirik tarihsicinin bıçağının keseceği küçük bir parça kalıncaya kadar parçalara ayrıldı. Yaşayan bir beden olarak *Corpus Juris*'in varlığı sona erdi; ara değer ekli çeşitli atomlara bölündü.

Analitik tarihsicilik ruhu öldürür ve geride ceset bırakır. Ortaya koyduğu çabaların bilimsel anlamda doğru olduğunu varsayarsak bile, yöntem, gerçek değer ve kurban edilmiş çalışmaların anlamlarının hakkını yine de vermez.

Sentetik ya da spekülâtif tarihsicilik, bir başka aşırılığa daha düşer. Metafizığe doğru ilerler. Tarihi, hayatın problemlerini eninde sonunda ve (sözde) çok bilimsel bir şekilde çözecek bir sisteme dönüştürmek ister. Spekülâtif tarihsiciliğin birçok farklı türleri vardır. Bazıları, mesela Oswald Spengler'in tarihsiciliği, spekülâtif bir tarza sahip olmasına rağmen naturalizme eğilimlidir. Bazıları, bütün tarihsicilerin en büyüğü olan Hegel'inki gibi, az ya da çok, doruk noktasını zihnin kendi kendine gelişiminde bulan ruhsal kozmolojiye meyleder. Bazıları da, günümüzdeki gibi, İtalyan tarihçi Benedetto Croce'nin tarihsicilik ile estetizmi birleştiren sistemine yönelik bir eğilime sahiptir.

Sentetik ya da spekülâtif tarihsicilik, eğer süreklilik arz ederse, kaçınılmaz bir şekilde rölativizm ve septisizmde ya da bütün tarihin sonu ve doruk noktası olarak düşünürün bugününü yücelten bir mutlakiyetçilikte son bulur. Tarihsiciliğin hayat üzerindeki etkisi, her iki durumda da vahim ve felaket getiricidir. Bunu, yaratıcı üretkenliği felce uğratan bir kadercilik ve inziva duygusu takip eder. Hiçbir insan, artık bir gelecek misyonuna inanmaz (Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'ne [Philosophy of Right] bakınız) ya da hiçbir insan, genellikle XX. yüzyıldaki Alman yazgısının ıstırabının bir işareti olarak yorumlanan mutlak norm ve ölçütleri (Spengler'in *Batı'nın Çöküşü*'ne bakınız) bundan böyle kabul etmez.

III

Eğer tarih varoluşun bütününe kucaklarsa ve tarihsel bilgi bütün kavrayışları içine alırsa, o zaman bütün hayat, ortaya çıkış anını sürdürmeye devam edecek herhangi bir anlamdan yoksun kalır; irade ve eylem denizin dalgalarına benzer, görünür ve kaybolurlar; inanç ve bağlılık tamamıyla hükümsüz kılınmıştır. Tarihsiciliğin bakış açısına göre her çağ, her asır ve her zaman, yalnızca kendisini, kendi geçici izlenimlerini, duygularını, arzularını vs. açığa vurur. Mutlak gerçek kavramı feshedilmiştir. Bununla birlikte, bu sonuç, tarihsiciliğin sahip çıktığı gerçeği de gömer. Zaman, tarihsiciliğin kabul ettiğinden çok daha fazla gizemlidir.

Tarihi, insanlığın geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki hayatı şeklinde adlandırabiliriz. Fakat böyle bir tarih yorumundan istifade edersek, terimin, tarihsel bilimlerin ve bu çalışmada anlatılan tarihsiciliğin kullandığı anlamından saparız. Bir bilim olarak tarih, şimdiki ve geleceği değil, yalnızca geçmiş sergiler. Tarihsicilik, eğer bilimsel bir temele sahipse, sonuç olarak insan varlığının tamamına değil, belirli bir bölümüne özgü olur. Yalnızca bu itiraz kabul etmez kavrayış bile, spekülative tarihsiciliği reddetmek için yeterlidir.

Geçenlerde *New York Times*'da şöyle bir şey okudum: "Tarih elini uzattı ve Gen'i kucakladı. George Patton. Mekanı emin olsun." Bu ifade tarzı tamamıyla yanlıştır. Güncel yaşam, henüz tarih tarafından kucaklanmamıştır. Tarih şimdikiyi içermez; aksine, aktüel varoluşumuz, aynı zamanda, henüz tarihsel olmamış olan varoluş şeklinde bile tanımlanabilir. Tarih, artık mücadele edemeyenleri, isteyemeyen ve eyleyemeyenleri, aslında artık var olmayanları kucaklayan şeye ulaşmaktır. Tarihsel anlamda, bunların düşüncemizin konularından başka bir şey olmadığını ya da bu düşüncemizin konularına dönüştüklerini (en azından yeryüzünde) biliyoruz.

Tarih ve aktüel ayırımında üç karşıtlık grubu vardır: Geçmiş ve Şimdi, tarih tarafından Hatırlanmaya Değer olan ve Hatırlanmaya Değer Olmayan, Üretkenlik ve Yeniden Üretim karşıtlıkları.

Tarihin şimdi (ya da gelecek) ile değil, yalnızca geçmiş ile ilgilendiği tezinden kimse şüphe etmez. Fakat kimse de bu tezin kapsamlı sonuçlarını ve derin nedenlerini kabul etmez ya da fark etmez. Aktüel yaşamın sonuçları tarihsel gelişim sayesinde kısmen korunmuş olup süregelen bir biçimde etkili kılınmakta olsa da, geçmiş, şimdinin içerdiği aktüelliğe artık sahip değildir. Geçmiş ile şimdi arasında keskin bir ayırım vardır. Geçmiş, onu yalnızca hafızamızda ve tarihsel imgelemde tasvir ettiğimiz sürece vardır. Geçmiş, geçmiş olduğundan dolayı değişmez; şimdi, geleceğe doğru ilerler.

Şimdi, yalnızca aktüel zaman boyutudur. Kuşku götürmez bir şekilde geçmişin kökenidir, geçmiş şimdiden doğar. Şimdi aktüelin, aktüel zamanın tertibinde ortaya çıkar, geçmiş şimdi hatırlanandır. Aslında, şimdi geçmişten önce gelir; tarihsel olarak, şimdi geçmişin sonucudur ve geçmiş şimdiden önce gelir. Bu zıtlık, çok açık bir biçimde, herhangi bir spekülative tarihsicilik olasılığını aydınlatır. Aktüalite aktiviteyi, aktivite sorumluluğu ve sorumluluk da normlarda, ideallerde, ölçülerde ve geleceğin görevinde inancı içerir. Fiili olarak yaşayan kişi, sonuç olarak tarihsicilik tarafından asla tasavvur edilemez. Böyle bir biçimde onu tasarlamak, onu ölü addetmek anlamına gelecektir. Hıristiyanlığa tarihsiciliğin gözlükleriyle bakan biri, yaşayan inancı öldürtür. Tanrı yaşayan bir Tanrı'dır, ölü değil.

Tarih, geçmişini bir düşünme nesnesi haline getirir; bilimsel olan budur, daha az bilimsel olan ise, geçmişin aktüel hayat gibi algılanmasına imkan verilmesidir. Tarihiçi, geçmiş hayatın bir gözlemcisi ve izleyicisidir, aktif bir katılımcısı değil. O, hayatın bir katılımcısı olduğu sürece, geçmişte yaşamaz, fakat şimdi ve şimdinin bakış açısından geçmişini hatırlar ve geleceği tahmin eder. Geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantıyı yalnızca aktüalite kurar, çünkü şimdi, her ikisinin de buluşma noktasıdır.

İkincisi, hayatın çok çeşitliliği ve çok biçimliliğinin bütünü tarihsel olarak hatırlanmaya değer değildir. Bilimsel anlamda tarih, gerçekten de meydana gelmiş olan bütün olayları ve işleri, insanların ruhlarında mevcut olan bütün duygu ve düşünceleri kaydetmez, insanlığın trajedi ya da komedisinin bütününe kayda geçirmez. Tarih, aktüel hayatın çok küçük bir kısmıyla, yalnızca kamusal, kurumsal ya da kültürel değişimle ilgili olan kısmıyla ilişki kurar. Özel yaşam, kişilerin içsel ya da dışsal kaderi, tarih alanına ait olmayan bu değişimi doğrudan doğruya (ya da dolaylı olarak) üretmez. Bu yine tarihsiciliğin talebini geçersiz kılar. Kişisel aktüel hayatın en içteki, en heyecan verici ve en önemli kısmı, tarihsel kavramlar ağını saf dışı bırakır. Hayatın özel alanlarının tarihsel değişimlerden etkilendiği elbette doğrudur, fakat bu, özel hayatın, tarihsel temsilin objesi olmadığı şeklindeki temel gerçeği değiştirmez. Şiir, belirli bir anlamda, aktüel hayatın tarihsel olmayan bu yönlerini yakalar. Fakat tarihsicilik bilimsel olduğunu iddia ettiği sürece, hayatın şiir tarafından yorumlanması seçeneğini dışlayacaktır. Bundan dolayı, bir felsefeye karşı başkaldıran özerk bir insan ruhu, içsel aktüalitesini önemsemez.

Üçüncüsü, tarihsicilik aktüel üretkenliği yakalayamaz. Tarih tarafından kaydedilen geçmiş artık üretken değildir. Ajitasyonun kızışması, tutkuların karmaşası, savaş ve mücadelelerin gerilimi, suçluluk duyguları, aktüel hayatın tüm bu unsurları, tarihin sayfalarında sararır. Tarihsicilik ölümleri gömen ölüdür. Mevcut bir geçmişini geri çağırarak, onu yeniden hayata çağırarak değildir. Geri çağırarak, yeni hayatı üretmek anlamına gelebilir, fakat belleğin bu işlevi tarihsiciliğin ufkunu aşar.

Tarihsicilik, insan hayatının doğasını ve kaderi anlamış gibi görünerek bir düşünce nesnesi ile hayatın aktüelliği arasındaki antagonizmayı unutturur ya da inkâr eder. Ruhsal, moral, entelektüel, siyasal, sanatsal, teknik, ticari, endüstriyel ve eğitimsel kendiliğindenlik, tamamıyla öte-tarihsel bir kaynaktan neşet eder. Gizemli bir boyuttan, tarihsel gözlem ve incelemenin hiçbir zaman keşfedemeyeceği bir derinlikten fıskırır. Geçici evreler silsilesinde önceden belirlenmiş durumlardan değil, bir darbeye tutuşturulan bir ateşten, sanki Ebediyet'in ışığı tarihin tanımladığı dünyevi düzlüğü sarsıyormuş gibi çıkar ortaya.

Tarih ve Tarihsicilik

Tarihsicilik, özgürlük ve yaratıcılığın, insan hayatının kendi tözel enerjisini çekip çıkardığı inanç ve sadakatin doğru anlamını kaçınılmaz olarak yok ettiği için başarısızdır. Hayatı kaynağından mahrum bırakır. Kendi kaynağını bile kavrayamaz, çünkü tarihin bizzat kendisi, şimdinin aktüelliği tarihin kaydettiklerini üretmediği takdirde, insan hayatının yaratıcı olmayan bütün muhteviyatından yoksundur.

Tarihsicilik, bundan dolayı, aktüel hayatın temellerini, kurumların ya da inançların değerini eleştirmeye dönük en küçük bir hakka bile sahip değildir. Geleneğe bağlılığımıza ya da yaşayan belleğimiz ve yaşayan inancımızda halen varolmayı sürdüren geçmiş esinlerine dayalı gelecek umudumuza saldırma konusunda da herhangi bir gücü yoktur.

Richard Kroner